

8

Koulutuksen arjen pinta ja syvät päädyt eriarvoisuuksia tutkittaessa

Etnografiset ja elämäntutkimus haastattelut koulutussosiologista tietoa tuottamassa

Anna-Maija Niemi, Jenni Helakorpi & Reetta Mietola

Mistä johtuu, että koulun arkisista käytännöistä kiinnostunut tutkija huolestuu aineistonsa laadusta ja siitä, onko hän päässyt haastatteluissa ”riittävän syväle”? Miksi kouluetnografiaa tekevä väitöskirjatutkija tuskailee, ovatko hänen suhteensa tutkimukseen osallistuviin oppilaisiin ja opettajiin riittävän läheisiä? Tässä luvussa pureudumme siihen, minkälaisia hyvän aineiston oletuksia on sisäänkirjoitettuina etnografisessa tutkimuksessa ja haastattelututkimuksessa, ja miten nämä oletukset asettuvat suhteeseen koulutussosiologisen tiedontuotannon kanssa. Viemme lukijan sellaisiin hetkiin tutkimuksissamme, joissa olemme päätyneet pohtimaan, ovatko nämä oletukset lainkaan yhteensopivat sen kanssa, miten ajattelemme koulutussosiologisesta tiedosta. Luvussa jäsenämme tätä jännitettä ”pinnan” ja ”syvän” metaforien avulla. Tutkimukseen eivät vaikuta ainoastaan tutkijan oletukset vaan myös osallistujat tuovat tutkimussuhteeseen ja -tilanteisiin omat käsityksensä siitä, mistä tutkimuksessa on kyse ja mistä tutkijan tulisi olla kiinnostunut. Ne vaikuttavat siihen, millaisiksi tutkimussuhteet muotoutuvat, mitä tutkijalle näytetään ja kerrotaan ja tätä kautta siihen, millaista tutkimuksen aineisto on. Ehdotammekin, että ”pintaa” ja ”syvää” ja näistä metaforista avautuvia epistemologisia ja eettisiä kysymyksiä tulisi pohtia tutkimuksen eri vaiheissa.

Johdanto

Yksi ysiluokkalainen poika kyseli minulta tutkimuksesta (en siis ole yseille käynyt esittäytymässä tai mitään). Selitin omaan takeltelevaan, hermostuneeseen ja epäcoolliin tapaani jotain tutkimuksestamme. Oppilas: "Hei ei tos sun tutkimukses oo mitään järkeä. Kato sun pitäis vaan alkaa hengata kaikkien kaa, olla frendi ja kaikki alkais kertoo sulle kaikki salaisuudet." Yes, as simple as that. Ja sit tietenkin tunnin alkaessa luokan nurkassa kävin läpi sisäisen henkisen murtumisen, kun oon niin surkea tutkija, etten osaa olla noin.

(Sähköposti Jenniltä Anna-Maijalle ja Reetalle yhden kenttäpäivän iltana)

Yllä oleva katkelma on Jennin Reetalle ja Anna-Maijalle syksyllä vuonna 2013 lähettämästä sähköpostista, jossa hän purki pettymystä itseensä aloittelevana etnografina koulun kentällä. Jenni oli ollut useita kuukausia eräässä yläkoulussa tekemässä kouluetnografista tutkimusta – havainnoiden ja haastatellen – kahdeksaluokkalaisten kanssa ja hän halusi kääntyä kouluetnografiaa tehneiden Reetan ja Anna-Maijan puoleen. Jenni epäili omia taitojaan tutkijana ja koki epäonnistumista aineiston tuotannon äärellä. Eräs oppilas oli todennut, ettei näe Jennin tutkimuksessa järkeä ja että hänen pitäisi oikeasti "vaan alkaa hengata kaikkien kaa [...] ja kaikki alkais kertoa sulle kaikki salaisuudet".

Myös Reetta ja Anna-Maija jakoivat samankaltaisia kokemuksiaan kentältä. Taapahtuma käynnistikin yhteisen pohdinnan siitä, miten tutkimuksen osallistujilla tuntuu usein olevan mielikuva tutkijasta, joka on kiinnostunut nimenomaan jostakin salaisesta, piilossa ja syvällä olevasta, eikä julkisesta, näkyvissä ja pinnalla olevasta. Aloimme pohtia, kuinka tutkijat kantavat samankaltaista huolta aineiston "laadukkuudesta" ja voivat jopa kokea pettymystä aineistonsa äärellä. Etenkin ajatus siitä, että tutkija ei olisi päässyt tarpeeksi "syvälle" kentällä tai riittävän lähelle tutkimuksen osallistujia, on yleinen. Myös useat opiskelijat ja väitöskirjatutkijat ovat jakaneet huolensa siitä, mitä jos tutkimuksen osallistujat eivät avaudu tai kerro heille totuutta.

Nähdäksemme nämä yllä kuvatut tunteet ja toiveet heijastelevat sitä, minkälaisia jopa romantisoituja käsityksiä tiedosta ja tiedon luonteesta elää (yhä) koulutusso-siologisen tutkimuksen kentällä. Käsityksiä siitä, että *todellinen* tieto muodostuisi kaivautumalla syvälle tutkimuksen osallistujien elämään ja heidän päänsä sisälle (Gubrium & Holstein, 2012; Popoviciu ym., 2006). Salo (1999) on kirjoittanut, että esimerkiksi metaforat "syvemmälle kaivamisesta" tai "verhojen raottamisesta" tekevät näkyväksi realistiseen tietokäsitykseen ankkuroituvia oletuksia. Oletuksia siitä, että olisi olemassa totuus, jonka tutkijoina löydämme ja kuvaamme sellaisenaan. Näin siitähän huolimatta, että yhteiskuntatieteissä on laajamittaisesti hyväksytty ajatus kielen todellisuutta rakentavasta luonteesta ja tiedon vääjäämättömästä osittaisuudesta. Tämä *kielellinen käänne* viittaa moniin erilaisiin teorioihin, joita yhdistää

ajatus siitä, että kielenkäyttöä tarkastelemalla voidaan tehdä useisiin eri suuntiin johtavia tulkintoja yhteiskunnan mikrotasolta makrotasolle (Kuortti, Mäntynen & Pietikäinen, 2008).

Myös meidän tutkimuksiamme ohjaavana tietoteoreettisena lähtökohtana on ollut sosiaalisen konstruktionismin mukainen oletamus siitä, että arki, kokemukset ja niille annettavat merkitykset rakentuvat diskursiivisesti. Siten sekä kerronnan (sen sisältöjen ja kerronnan tapojen) että instituutioiden käytäntöjen ja kulttuurien analysoiminen yhdessä tekee mahdolliseksi rakentaa ymmärrystä arjesta, elämänkuluista ja merkityksenannoista sekä niiden yhteiskunnallisesta luonteesta. (ks. esim. Niska ym., 2024; Riessman, 2008; Tamboukou, 2008; Lahelma, 2003.) Tutkijan tehtävänä ei olekaan paljastaa salaisuuksia vaan kuvata teorioiden ja käsitteiden avulla sitä kompleksisuutta, miten tutkimuskohteemme rakentuu. Näistä tietoteoreettisista sitoumuksista huolimatta olemme löytäneet itsemme usein kysymästä, olemmeko päässeet tarpeeksi syvälle ja ”oikean” tiedon äärelle.

Koulutuksen tavallinen arki on keskeistä eriarvoisuuksia tutkittaessa. Arki muo-
vaa yksilöiden elämää ja arjen toimissa ylläpidetään rakenteita ja kulttuureita. Koulun arjessa mahdollistuu ja rajautuu toimijuuksia ja rakentuu subjektiviteetteja, käsityksiä itsen ja muiden välisistä suhteista (Weedon, 1987, 2004; Helakorpi, 2020). Tavalliset asiat ja tapahtumat, kulttuuriset käytännöt, tuottavat, ylläpitävät ja haastavat sosiaalisia rakenteita, ja juuri näiden tavallisten asioiden tarkastelu tuo koulutussosiologista ymmärrystä eriarvoisuuksien rakentumisesta koulutuksessa. Jotta koulun arjessa tapahtuvia tavanomaisia asioita voidaan analysoida, kouluetnografian tehtäväksi asetetaan usein se, että tutusta tehdään vierasta tutkijan tietoisena etäännyttämistyön avulla (Delamont & Atkinson, 1995; Lappalainen, 2007).

Samalla tavalla ajattelemme, että tutkiessamme eriarvoisuuksien rakentumista koulutussosiologisena kysymyksenä, on tärkeää pyrkiä tarkastelemaan uusista näkökulmista käsin sitä, mikä meille ja haastateltaville on tuttua ja arkista. Mutta entä jos tutkimukseen osallistujat eivät olekaan kiinnostuneista keskustelemaan arkisesta ja tavallisesta? Tai jos emme osaa tehdä näistä aiheista kiinnostavia haastateltaville? Löydämmekin itsemme syvältä kaivamisen keskusteluista siitä huolimatta, että meidän tutkimuksellinen kiinnostuksemme on tutuissa ja arkisissa kulttuurisissa käytännöissä.

Tässä luvussa tarkastelemme omiin tutkimuksiimme nojaten haastattelututkimuksen metodologisia kysymyksiä ja ratkaisuja. Keskitymme erityisesti etnografiin (Heyl, 2001; Mietola, 2007; Helakorpi, Lappalainen & Sahlström, 2019; Paju ym., 2014) ja elämänkulullisiin haastatteluihin (Vehkalahti, Aapola-Kari & Armila, 2023; Käyhkö & Armila, 2022; Niemi, 2024; Niemi, Mietola & Helakorpi 2010, 2022). Huomiomme on haastattelukerronnassa ja kerronnan analysoinnissa erityisenä puheena (ks. Mietola, 2007; Gubrium & Holstein, 2012; Atkinson & Silverman, 1995; Freeman, 2006). Pureudumme sellaisiin tietämistä koskeviin kysymyksiin, joita syntyy, kun tutkija näiden metodologioiden avulla lähtee tutkimaan eriarvoisuuksia koulutussosiologisena kysymyksenä.

Omat tutkimuksemme ovat käsitelleet koulutuspolkuja, koulutuspolitiikkaa ja oppilaitosten arkea rodullistamisen, tuen tarpeiden, vammaisuuden ja sukupuolen risteivistäkin näkökulmista. Tuomme esiin tutkimusesimerkkien avulla arjessa pinnalla olevien asioiden tärkeyttä ja niihin tarttumisen vaikeutta, ja pohdimme, miksi tutkijoina helposti ohitamme tavallisen ja käsillä olevan yrittäessämme tavoitella jotakin kuviteltua pinnan alla piilevää salaisuutta. Keskustelemme siitä, mitä tavallisen ja tutun tutkiminen tarkoittaa aineiston tuotannolle ja sen analyysille ja minkälaisia haasteita tämä kysymisen tapa tuottaa. Havainnollistamme tutkimusesimerkkien avulla erilaisia tilanteita, joissa haastattelu on tarjonnut tilan yllättäville käänteille kerronnan suunnassa ja syvyydessä. Tämä on johtanut pohtimaan haastattelumenetelmää laajemminkin koskettavaa tärkeää metodologista kysymystä: mikä estää tai mahdollistaa kerrontaa kullekin ja kulloinkin? Ja miten tulkita haastattelukerronnan monimutkaisia merkityksenantoja eriarvoisuuksia tutkittaessa?

Tarjoamme lukuohjeeksi ehdotuksen, että pinta ja syvä metaforina auttavat tutkijoita jäsentämään sitä, miten erilaiset odotukset tutkimuksellisesta tiedosta merkityksellistyvät haastattelututkimuksen käytännöissä. Ehdotamme tutkijan hyötyvän näiden metaforien ja niistä kumpuavien erilaisten episteemisten ja eettisten kysymysten reflektomisesta omassa haastattelututkimuksessaan.

Arjen pinnassa: haastattelutilanteissa rakennettavat tulkinnat ja asemat

Tutkimukseen ja haastatteluun osallistuminen ovat erityisiä tilanteita ja siksi niissä tuotetaan erityistä puhetta (Mietola, 2007). Kun tarkastelemme haastattelua tilanteena, tutkijan aineistoksi ja analyysin kohteeksi määrittyy se kaikki, mitä haastattelun kulussa tapahtuu: eivät vain kerrotut kokemukset vaan myös esimerkiksi ne tavoitteet, joita haastateltavilla ja haastattelijalla tilanteessa on (Hyvärinen, 2017, s. 20). Tällöin analyysiin muodostuu uudenlainen kerros, haastattelutilanteessa muodostuva kertomus siitä, miksi ja miten juuri tämä kertomus mahdollistui tässä haastattelutilanteessa (ks. Gubrium & Holstein, 2012). Mietolan (2007) tapaan tarkastelemme haastattelussa tuotettua kerrontaa *haastattelupuheena*, jonka rakentumista ja sen saamia merkityksenantoja tutkimuksen osallistujat myös valvovat.

Haastattelupuhetta tuotetaan sekä osana olemassa olevia yhteiskunnallisia diskursseja ja kulttuurisia kertomuksia että haastattelutilanteessa rakentuvassa vuorovaikutuksessa (Mietola, 2007; Ruusuvuori & Tiittula, 2005). Oinas (2001) katsoo, että haastattelutilanteen ollessa ainutlaatuinen sosiaalinen kohtaaminen analyysissa voidaan kohdistaa huomio paikantuneisiin (*situated*) kerrontoihin ja konteksteihin. Huttunen ja Homanen (2017) puolestaan ehdottavat, että myös sen tarkastelu, kenelle haastateltava puhetaan tuottaa, avaa tulkinnallisia ovia. Haastateltava valvoo-kin merkityksenantoja haastattelussa ja tulee usein haastatteluun omien motiiviensa kannustamana ja agendansa kanssa (esim. Matthiessen, 2020). Omat motiivit ja agenda haastatteluun osallistumiselle näkyi esimerkiksi siinä, miten Erityisluokka

elämänculussa -tutkimukseemme osallistunut Meri¹ sanoitti kokemustaan haastattelutilanteesta: ”Kerrankin mä sain sanoo sen, mitä mä oon kaikki nää vuodet miettiny. Et tää oli niinku just se, mitä mä oon oottanu, että joku ottais tän asian esille.”

Haastatteluissa voidaan tuottaa montaa erilaista minäkerrontaa ja erilaisia tulkintoja samasta aiheesta. Tämä voi näkyä elämänculullisessa pitkittäistutkimuksessa siten, että eri aikoina tehdyissä haastatteluissa haastateltavien pohdinnat samasta aiheesta saattavat muuttua (esim. Niemi, 2024; Käyhkö & Armila, 2022), mutta myös niin, että jopa saman haastattelun sisällä voidaan tehdä erilaisia tulkintoja samasta aiheesta. Seuraavassa katkelmassa Jenni haastattelee ammatillisessa koulutuksessa opiskelevaa nuorta romania hänen koulutuspolustaan. Kuvatessaan koulutuspolkuaan haastateltava totesi hänen erityisluokkasiirtonsa johtuneen siitä, että hänen silloinen opettajansa oli ollut rasisti. Hän ei kertonut nähneensä mitään muuta syytä erityisluokkasiirrolleen, ja hän itse sekä hänen perheensä olivat vastustaneet tätä siirtoa. Kuitenkin samassa haastattelussa keskusteltaessa syrjinnän kokemuksista haastattelu sai seuraavia käännteitä:

Jenni: [...] (M)ut niinku, koitsä mitään syrjintää sillon siellä ala-asteella?

Maria: Ei mua ikinä syrjitty (nauraa).

Jenni: Niin just (nauraa). Paitsi sillon tää opettaja, joka teki silloin mielivaltaisesti tän siirron tai sillai.

Maria: Mmm.

Vaikka Maria totesi opettajansa olleen rasisti, hän ei halunnut nimetä erityisluokkasiirtoaan syrjinnän kokemukseksi Jennin tällaista ehdottaessa. Jenni hämmästy tästä ja yritti nimetä siirtokokemuksen syrjinnäksi hänen puolestaan. Maria suhtautui yritykseen penseästi. Haastattelija oli siis tekemässä tulkintaa, jota haastateltava ei itse halunnut. Tällöin hän tyytyi vain äännähtämään ”mmm”. Haastattelutilanteen ristiriitaisuus hätkähdytti. Sen sijaan, että haastattelua analysoitaessa lähtisimme kysymään, ”mikä tässä on totta”, tulkitsemme ristiriitaisuutta monenlaisina minäkertomuksina. Läpi haastattelun Maria kertoi peruskouluaikinsa sosiaalisesti erittäin mukavana aikana, jolloin hän oli tullut kaikkien kanssa toimeen hyvin. Jennin ehdotus siitä, että hän olisi tullut syrjityksi, asemoi hänet väärin koulussa. Vaikka hän toisaalta kertoi kokeneensa yhden opettajistaan olleen rasisti, hän ei silti halunnut tulla asemoiduksi uhriksi vaan halusi pitää kiinni toimijuudestaan.

Pidämme analyttisesti tärkeänä ja kiinnostavana sitä, että haastattelija pyrkii tunnistamaan haastateltavan erilaisia pyrkimyksiä tuoda toimijuuttaan esille haastattelutilanteessa. Joskus siitäkin huolimatta, että tutkija tunnistaa haastateltavan

¹ Kaikki tutkimuksen osallistujista käytetyt nimet ovat pseudonimiä.

toimijuuden, voi hän tulla vahingossa ohittaneeksi tämän pyrkiessään haastattelutilanteessa selvittämään asioiden "todellista laitaa".

Seuraava haastattelukatkelma on haastattelusta, jonka Anna-Maija toteutti osana etnografista tutkimustaan. Haastattelu on yksi hänen ensimmäisistä tutkimushaastatteluistaan. Haastateltava opiskeli ammatillisessa oppilaitoksessa kone- ja metallialaa ja oli opiskeluryhmänsä ainoa naisoletettu opiskelija. Anna-Maijan tavoitteena olikin haastattelun loppupuolella kysyä häneltä jotakin sukupuoleen liitetystä merkityksistä. Anna-Maijan oletuksena oli, että miesenemmistöisellä alalla sukupuoleen saattaisi kietoutua jotakin hankalaa tai arkaluontoista, ja sen esiin saaminen voisi olla tutkimuksen kannalta merkityksellistä:

Anna-Maija: No vähän sitte vielä tästä teidän porukasta täällä niin mä oisin kysyny just noista kaverisuhteista, sun omista suhteista sun luokkakaveriinkin, että kerro niinkun jotain niistä. Sä jo sanoit jo sen, että kaikkien kaa tulee juttuun, mutta onks jotain sellasta, no ehkä nyt tullaan tähän sukupuoleen just, kun sä oot tästä luokasta ainoo tyttö, niin onks sillä ollu sun mielestä mitenkään semmosta vaikutusta siinä, että miten suhun on esimerkiksi suhtauduttu?

Nelli: No ei nyt sillain mun mielestä ainakaan oo mitään.

Anna-Maija: Joo. Onks sulla ittelläs ollu ihan alusta asti ihan helppoa, vai onks jossain vaiheessa tuntunu vaikeelta silleen ottaa kontaktia tai jotenki niinkun olla siinä poikaporukassa. Mitä ajatuksii sulla on niinku siitä?

Nelli: No ei siinä mitään kummallista oo ollu.

Anna-Maija: No miten tota sun mielestä opettajat just niinku kohtelee sua, ooks sä huomannu, että siinä olis jotain eroa, miten niinku suhun suhtaudutaan, ku niinkun suhtaudutaan sitte taas poikiin?

Nelli: No ei oikeestaan mitenkään eri lailla, että kyllä mulleikki annetaan ihan samalla lailla hommat ku muillekki, että ei siinä mitään erilaista ainakaan mun mielestä oo.

Anna-Maija: Joo. Ja entäs sitte mitä sä ajattelet siitä, mitä opettajat odottaa sulta esimerkiksi, että miten hyvin sä pärjää, ni ooks sä siinä niinku huomannu mitään, että siinä ois jotain eroa ku siinä, mitä niinkun sitte pojilta odotetaan.

Nelli: Ei kai en mä tiää.

Anna-Maija: Joo. No onks ollu mitään semmosia tilanteita, että sä olisit esimerkiks kokenu jotain semmosta hännäämistä tai jotain siitä, ku sä oot tyttönä täällä.

Nelli: No ei nyt oo oikeestaan ollenkaan ollu mitään.

(Nellin haastattelu, ammatillinen oppilaitos)

Ennen haastattelua Anna-Maija oli siis päätynyt ajattelemaan, että kysymykset suppuolesta olisivat aiheena sensitiivisiä. Kun haastateltavan vastaus ei sopinut tähän tulkintaan, Anna-Maija ensin pettyi. Hän koki epäonnistuneensa tavoitteeseensa päästä aiheesta keskusteltaessa "riittävän syvälle" (ks. myös Paju ym., 2014; Oinas, 2004). Hän koki, että ei haastattelijana ollut onnistunut rakentamaan tilanteesta haastateltavalle turvallista jakaa todellisia kokemuksiaan ja tunteitaan. Toisen tutkimusetiikkaan liittyvä pettymys tuli vastaan haastattelulitteraattia lukies. Katkelmassa haastattelija kysyi (aivan liian) monta kertaa samaa asiaa eri sanoin saadakseen haastateltavan kertomaan, vaikka tämä oli jo ilmaissut, ettei asiassa ole sen enempää kerrottavaa. Voimmekin pohtia, kuinka monta kertaa kannattaa ja on oikein kysyä, kun haastateltava on sanonut, ettei aiheessa ole mitään erityistä puhuttavaa. Halua kysyä kysymys toisensa jälkeen näyttää tässä tilanteessa ohjanneen tiedostamaton realistisen tiedonintressin ihanne siitä, että voisimme "oikein" haastatteleamalla päästä kiinni syvään ja totuudenmukaiseen kokemukselliseen aineistoon (ks. Hyvärinen, 2017). Haastattelijan tilanteessa rakentuva pyrkimys pitää kiinni tavoitteestaan saada irti enemmän kyseessä olevasta aiheesta on ymmärrettävä, mutta sen myötä haastattelu alkoi saada kuulustelunomaisia piirteitä (ks. Pakkanen, 2006).

Vaikka pyrkisimme tutkijoina sellaiseen lähestymistapaan, jossa tulkitsemme aineistoa samanaikaisesti erilaisista näkökulmista käsin (Jackson & Mazzei, 2013), voi tulkintaa ohjata kuitenkin oletus tietyn näkökulman ensisijaisuudesta. Tällöin tutkijoina emme välttämättä ole yhtä lailla valmiita kuulemaan muista näkökulmista kerrottua "oikeina" ja kiinnostavina kertomuksina. Yllä olevassa esimerkissä Nelli kertoi omasta arjestaan käsin kokemuksistaan kone- ja metallialan opiskelijana eri tavalla, kuin tutkija oli olettanut – teema ei vaikuttanut olevan hänelle vaikea tai arkaluontoinen (Jackson, 2009, s. 1656). Toisaalta ei myöskään vaikuttanut siltä, että Nelli olisi halunnut vähätellä aiheen hankaluutta omassa arjessaan. Nelli pikemminkin tuotti normalisoivaa puhetta (Sacks, 1985; myös Oinas, 2004, 2001), asian tavallisuutta korostavan kertomuksen, että hän on aivan tavallinen alansa opiskelija muiden joukossa. Näin hän asettui vastustamaan stereotypisoivaa kategorisointia naisopiskelijasta poikkeavana kone- ja metallialan opiskelijana (Juhila, 2012, s. 216; ks. myös Matthiesen, 2020, ss. 12–13).

Jälkikäteen haastattelua analysoidessamme tulkitsemme, että siinä tulee hyvin esille Mietolan (2007) huomio haastattelupuheen painavuudesta. Haastattelu voi olla haastateltavalle mahdollisuus asemoitua uudella tavalla, kertoa itsensä juuri

tietyntylaisena, ja ottaa uudenlainen asento suhteessa haastattelukysymyksiin ja siten arkeensa koulutuksen käytännöissä. Haastateltava voi myös haastattelussa vastustaa sitä positiota, jota haastatteli hänelle tarjoaa kysymyksillään (Jokinen, Huttunen & Kulmala, 2004; Andrews & Bamberg, 2004). Tulkintamme onkin, että Nellille tärkeää oli vastustaa haastattelutilanteessa sellaista oletusta, että hänen asemansa tai opiskelunsa eroaisi miesoletetuista opiskelutovereista. Haastattelutilanne oli hänelle aktiivisen minän rakentamisen ja siten myös toimijuuden esiintuomisen paikka. (ks. Suoninen, 2012.) Tällöin analyysiamme suuntaa myös kysymys siitä, miten haastateltava asemoi itsensä suhteessa niihin diskursseihin, joissa hän tulee positoiduksi (Bamberg, 2006).

Toinen tulkinta voi olla se, että Nelli yksinkertaisesti sanoitti arjessa kokemaansa, sitä pinnalla ja näkyvillä olevaa tietoa, joka oli myös tutkijan saatavilla etnografiseen kenttätöyöhön liittyvien havainnointien äärellä. Nellin sukupuoleen liittyvää kohtelua koskeva haastattelukerronta oli linjassa sen kanssa, mitä Anna-Maija oli kentällä ollessaan havainnut. Ei mitään sen syvällisempää vaan nimenomaan arjen pinnassa rakentuvaa tietoa. Arjen eriarvoisuuksien tutkimisen kannalta olennaista on kunnioittaa juuri tällaista kerronnan tapaa. Metodologisesti tärkeää onkin pysähtyä sekä analyysissa että raportoinnissa vaihtoehtoisten tulkintojen äärelle. On keskeistä reflektoida myös sitä, miten erilaiset tulkinnat suhteutuvat tutkimuksen ja tutkijan tutkimuspoliittisiin ja eettisiin sitoumuksiin tuoda tutkimuksen osallistujien kerrontaa ja kokemusmaailmoja esille (ks. myös Matthiesen, 2020).

Kokemuksiimme kentältä nivoutuu myös useita sellaisia haastatteluja, joissa keskustelun vähäsanaisuus ja vaikeus tuntuu liittyvän siihen, että ne asiat, joista me tutkijoina olemme kiinnostuneita, ovat arkisuudessaan tutkimuksen osallistujille liian itsestään selviä keskusteltaviksi. Arkisesta voikin olla hyvin vaikea kysyä mitään järkevää. Seuraavassa katkelmassa esittelemme tilanteen, jossa yläkoulun oppilaat Tomi, Teemu ja Leevi keskustelevat Reetan kanssa siitä, millaista heidän koulussaan on:

Reetta: Mimmonen tää [koulu] nyt sit on hei. Mimmosii tyyppei täällä on?
Mimmonen tää rakennus on, mimmosia-. Mimmost tääl on olla?

Tomi: Ku sä oot kolme vuotta käynyt tätä koulua ni sä toivot, et sä pääset helvetin nopeesti pois.

Leevi: (Naurahtaa) Kyyllä!

Reetta: Mikä täällä mättää?

Tomi: Se ettei jaksa istua joka päivä puol kaheksasta puol neljää koulussa.

Teemu: Ja jotenki tuntuu, ettei päässy niinku yhtään eteenpäin.

Tomi: Nii.

Reetta: Mut mimmosii oppilaita täällä on?

Teemu: No sellasii ku oppilaat on.

Reetta: Millasii oppilaat on?

Teemu: Emmä tiiä. Mee kattomaan.

Reetta: Ku mä oon kattonu. Mä haluan tietää, et mimmosii tyyppjä teijän mielestä täällä on niinku.

Teemu mumisee jotain.

Leevi: Jeess porukkaa.

Teemu: Kohtalaista.

Katkelma on oppilaiden ryhmähaastattelusta, joita Reetta teki huhti-toukokuussa käytyään kyseisten oppilaiden kanssa koulua edellisestä elokuusta lähtien. Haastatteluja valmistellessaan hän yritti ennakoida arjesta puhumisen vaikeutta kehittämällä erilaisia strategioita siihen. Reetta pyysi haastateltavia kuvittelemaan, että he tekisivät dokumenttifilmiä koulusta, ”keitä siinä olisi, mitä siinä tapahtuisi” (tämän idean hän hylkäsi heti ensimmäisen haastattelun jälkeen) ja kysymällä erilaisia kysymyksiä arjen paikoista, sosiaalisista suhteista, tunteista ja tunnelmista (tämän toimimista lukija voi itse arvioida yllä olevasta aineistolainauksesta). Erityisen huonosti tuntui toimivan sellainen kysymyksenasettelu, jossa taustalla kaikui pelko johdattelun ongelmallisuudesta, eli että haastattelijan tulisi objektiivisen tiedon nimissä muotoilla haastattelukysymykset niin, etteivät ne suuntaisi haastateltavien vastauksia. Yllä olevasta haastatteluotteesta voi kuitenkin päätellä, että jos kysyy hyvin yleisellä tasolla, saa myös yleisen tason vastauksia. Arjen yksityiskohtiin Reetan tutkimushaastatteluissa päästiin kiinni vasta puhumalla tietyistä tilanteista, tietyistä sosiaalisista suhteista, tietyistä paikoista ja ihmisistä koulun arjessa. Tähän onneksi etnografinen kenttätyö ja sen myötä muodostunut yhteinen koulunkäynti antoi mahdollisuuksia. Sen sijaan yksittäisten haastattelu kohtaamisten kohdalla tätä haastetta voi olla vaikeampi taklata.

Tunnistamme arjessa pinnalla olevien tapahtumien, ryhmittelyiden ja nimeämisten tavanomaisuuden ja sen myötä vaikeuden kysyä näistä haastatteluissa ja myöhemmin kirjoittaa analyysia niiden pohjalta. Ehdotamme, että tätä vaikeutta tarttua pinnalla oleviin ilmiöihin tulisikin tarkastella analyttisesti. Eriarvoisuuksiin pureutuvassa koulutussosiologisessa tutkimuksessa on hyvä pysähtyä pohtimaan sekä sitä, mistä arjessa vaietaan, että miksi tästä vaietaan. Syynä vai-

kenemiseen voi olla haluttomuus puhua, mutta on myös mahdollista, että arkinen näyttäytyy liian itsestään selvänä.

Kuten haastatteluja tehtäessä, myös analyysivaiheessa meitä saattavat ajaa realistisen tietokäsityksen ihanteet totuuksia heijastelevasta kerronnasta ja uskoutumisesta. Onko siis niin, että laadullisen haastattelumetodologian painolastina voi edelleen olla syvähaastattelun perinteestä kumpuava tavoite päästä aitojen, piiloisten kokemusten äärelle (ks. myös Hyvärinen, 2017, s. 21), jolloin tulkitsemme vai-kenemisen viestivän jonkin aran ja ongelmallisen piilottamisesta? Lather (1994) on esittänyt yleisesti laadullisen tutkimuksen ja aineiston luotettavuuteen liittyen, että *"kyse ei ole siitä, että etsitään kovemmin tai tarkemmin, vaan keskustellaan siitä, mikä kehystää näkemistämme"* (Lather, 1994, s. 38). Oman analyttisen linssin keh-kyksiä tulisikin tarkastella kriittisesti siinä kohdassa, kun istuu työpöydän ääressä lukemassa aineistoa, jossa ensituntumalta ei ole "oikein mitään" tai kokee aineiston olevan huonoa. Väitämme, että jos tutkimushaastatteluissa pyrkimyksenä on saada tietää, mitä haastateltavat "todella" ajattelevat, tullaan tehneeksi valtava epistemo-loginen oletamus. Pään sisälle voikin olla tarpeetonta – ehkä myös mahdotonta – päästä. Arjessa pinnalla ja näkyvissä olevat asiat ovat monesti niitä, minkä äärelle pysähtyminen palkitaan. Haasteena on, miten näistä asioista päästään keskustele-maan haastatteluissa, eli miten toimia haastateltavien tekemien avausten ja hiljai-suuksien äärellä.

Syvään päätyyn? Haastattelututkimuksen eettisistä haasteista

Veli (tutkijalle): Oletko jo keksinyt kirjalle nimen?

Vastaan ei, mutta lisään, että olen saanut joitakin ehdotuksia oppilailta, sellaisia, joita ei kuitenkaan voi julkaista.

Veli alkaa kehittää nimeä: "Tehtaankulman koulun paljastava kirja", "Teh-taankulman totuus"

(Reetan kenttämuistiinpanot)

Edellä kuvasimme, kuinka pinnalla näkyvissä oleva aineisto on meistä kiinnosta-vaa, mutta koemme toisinaan hankalaksi päästä ja asettua sellaisen aineiston ää-relle. Pinnan ja syvän metaforat eivät ole yksinomaan tutkijoita ohjaavia metaforia siitä, mistä "oikeaa" tietoa saa, vaan nämä käsitykset ohjaavat myös tutkimuksen osallistujia, kuten Veliä yllä. Tutkimuksen osallistujilla onkin usein oletus, että tut-kija haluaa kuulla nimenomaan salaisuuksia ja päästä pinnan alle. He saattavat haastatteluihin tullessaan pohtia ääneen tutkijalle, osaavatko he nyt kertoa mitään kiinnostavaa. Pinnan ja syvän metaforien kanssa toimeen tuleminen aineistoa tuot-taessa näyttää siis olevan jatkuvaa, ja se nousee kysymykseksi useasta eri suunnasta.

Lopulta näihin metaforiin ja siihen, miten ne suuntaavat niin tutkijoita kuin tutkimuksen osallistujia, kietoutuu erottamattomasti myös tutkimuseettisiä kysymyksiä. Pohtiessamme haastattelututkimusten avulla tuotettavaa aineistoa ja sen mahdollistamaa tietoa emme voi väistää näiden eettisten kysymysten jatkuvaa läsnäoloa. Etenkin juuri syvään, piilossa olevaan tietoon liittyy useita eettisiä näkökulmia, joista myös muut tutkijat ovat kirjoittaneet (esim. Duncombe & Jessop, 2002). Tässä alaluvussa käymme läpi kokemuksiamme siitä, miten olemme itse liikkuneet pinnan ja syvän välillä, minkälaisia haasteita syvä pääty voi tarjota ja lopulta sitä, minkälaisen (jatkuvien) eettisten pohdintojen äärellä olemme olleet ja tulemme olemaan.

Odotukset tutkijasta, joka rohkeasti kaivaa esiin tutkimansa yhteisön totuuksia, ovat kokemuksemme mukaan säilyneet sekä tutkimuksen mielikuvissa että käytännöissä erilaisista tietoteoreettisista käänteistä huolimatta. Nämä tulevat esiin myös tämän alaluvun aloittaneessa katkelmassa tutkimuksen osallistujien oletuksina tutkijan tiedonrakentamisen ja julkaisemisen tavoista. Britzman (2000, s. 28) on kirjoittanut, että etnografisen tutkimuksen ”lukija oppii odottamaan kulttuurisia salaisuuksia ja saattaa hyvin olettaa, että ulkopuoliset voivat tulla välillisesti sisäpiiriläisiksi”. Mutta yhtä lailla olemme joutuneet tunnustamaan, että oletus syvälle kaivautumisesta elää edelleen omissa tutkimusta koskevissa käsityksissämme ja näiden informoimissa käytännöissä. Kenttätyötä tehdessämme olemme olleet huolissamme siitä, onko tuottamamme aineisto riittävää ja ”hyvää”. Tätä huolta raaputtaessamme joudumme toteamaan sen perustuvan ajatukseen, että koulun kulttuurisen tiedon ymmärtämiseksi meidän olisi kaivettava syvälle, päästävä kulttuuriin sisälle ja tutustuttava sen jäsenten salaisuuksiin. Näinhän myös tutkimuksen osallistuja suositteli Jenniä tekemään tämän luvun aloittavassa lainauksessa.

Olemme kuitenkin myöhemmin päätyneet kyseenalaistamaan tällaisen tavan ymmärtää kulttuurista tietoa. Samalla jaamme tunteen siitä, että toisin työskenteleminen ei tunnu olevan vaihtoehto kenttätyötä tehdessä. Vaikka tuntuisi tarpeetomalta sekä mahdottomalta päästä syvälle piiloisten asioiden äärelle, olemme silti kaikki työskennelleet tämän tavoitteen saavuttamiseksi: yrittäneet rakentaa läheisiä suhteita saadaksemme mahdollisimman paljon tietoa, joka saattaisi lopulta olla tutkimuksen kannalta hyödyllistä. Miksi tätä ”todellisen tiedon kutsua” on vaikea kyseenalaistaa erityisesti aineistoa tuottaessa?

Kuten toimme jo aiemmin esiin, myös tutkimuksen osallistujilla on omia motiiveja ja tavoitteita tutkimukseen osallistuessaan. Heidänkin ajatuksensa hyvästä tutkimuksesta liikkuvat usein pinnan ja syvän metaforien mukaisesti. Osallistujilla voi olla toive, että tutkijat näkisivät ja kuulisivat juuri heidän tulkintansa ja suuntaisivat katseensa sinne, missä heidän mielestään olennaista tietoa tuotetaan. Siksi tutkimussuhteessa käydäänkin jatkuvasti neuvottelua myös siitä, mistä tässä suhteessa ja tutkimuksessa on kyse. Jennin tehdessä tutkimustaan romanien koulutukseen kohdistuvasta politiikasta Pohjoismaissa eräs mahdollinen osallistuja olisi toivonut Jennin tulevan viettämään vapaa-aikaa hänen kanssaan. Jennin kieltäydyttyä kutsusta henkilö ei halunnut osallistua tutkimukseen enää. Jennin tutkimuksen fokus oli koulutuksen käytännöissä kolmessa eri Pohjoismaassa ja sen mukaisesti kiin-

nostuksena oli tavata osallistujia nimenomaan asiantuntijan roolissa (ks. Helakorpi, 2020). Vaikutti kuitenkin siltä, että osallistuja olisi toivonut, että Jenni olisi tutustunut syvemmin häneen ja mahdollisesti myös hänen omaan yhteisöönsä. Vaikka näinkin olisi eittämättä saatu aikaan hienoa tutkimusaineistoa, ei tällainen aineisto ollut Jennin tutkimuksen tavoitteena eikä käytännön toteutuksen vuoksi mahdollistakaan.

Tapahtumakulkua on kiinnostava pohtia useista tutkimuksellisista näkökulmista käsin lähtien tutkimuksen suunnitteluvaiheesta haastattelijan ja haastateltavien positioiden rakentumiseen. Lukumme aiheen kannalta haluamme kiinnittää huomion erityisesti siihen, kuinka tutkimuksen osallistujat saattavat kieltäytyä osallistumisesta havaitessaan, että tutkija ei ole tekemässä tutkimusta sillä tavoin, mikä heistä olisi oikein. Yllä kuvatussa esimerkissä osallistuja mahdollisesti turhautui siihen, että Jenni ei ollut kiinnostunut pääsystä pintaa syvemmälle, vaikka hän tarjosi pääsyä sinne. Hän antoi kyllä kaksi haastattelua, mutta ei lupaa osallistua seuraamaan hänen työtään koululla.

Tutkimuseettisiä ohjeistuksia noudatettaessa tulee varmistaa, että osallistujalle on selvää hänen oikeutensa kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta. Tällainen prosessin aikana vastaan tullut osallistujan pettymys tutkijaan ja tutkimukseen vie tutkijan kuitenkin miettimään, kuuluisiko hänen tehdä, kuten osallistuja toivoo saadakseen hänenkin näkökulmansa osaksi tutkimusta. Osallistujien toivomukset oikean tiedon näkemisestä on jotain, minkä äärelle tutkijoiden tulee asettua kuuntelemaan herkillä korvalla. Toisinaan tutkijat voivat myös menetelmällisesti lähteä siitä, että pyrkivät nimenomaan ottamaan osallistujat mukaan määrittämään tutkimuksen tarkoitusta, kohdetta ja kulkua alusta alkaen kuten vaikka kanssatutkimuksellisessa lähestymistavassa (Kulmala, Spišák & Venäläinen, 2023). Myös esimerkiksi dekoloniaalinen tutkimusote voi ohjata siihen, että tutkimus suunnitellaan alusta lähtien osallistujien kanssa yhdessä (esim. Denscope, 2023). Yhtä kaikki yllä kuvatun tilanteen äärellä tutkijan lienee vaikea olla miettimättä, mitä ”hyvä tutkija” tässä tilanteessa tekisi. Kysymyksen taustalla kummittelee mielikuva myyttisestä sankariantropologista heittäytymässä kentän syövereihin ja ”natiiviksi”. Heittäytyminen ehkä palkittaisiin yhteisöön sisälle pääsemisellä ja syvemmän tiedon äärelle pääsemisellä. Taustalla on kuitenkin myös vaade eettisestä herkkyydestä tunnistaa ja vastata tutkimuksen osallistujien tekemiin aloitteisiin. Tämä jälkimmäinen taas herättää uuden kysymyksen siitä, mihin kaikkeen tutkijan on suostuttava.

Edellä esitetty Jennin kokemus tuo näkyväksi tutkimustyön tekemisen ihmistyyönä. Ihmisten parissa tutkimustaan tekevät tutkijat ovat täysin riippuvaisia siitä, että heille halutaan kertoa, jakaa ajatuksia ja arkea tavalla tai toisella. Etnografiaa tehdessä kentälle pääsystä neuvotellaan ikään kuin päivittäin (Tolonen, 2001), ja taitava ja jatkuva ihmistyö onkin edellytys kenttätöölle kuten myös haastattelututkimukselle. Kun luodaan suhteita ihmisten kanssa, päädytään helposti lähelle ja syvälle. Tutustuttaessa myös osallistujat alkavat asettaa toiveitaan ja odotuksiaan tutkijoille ja kutsumaan tutkijan näkemään sen, mitä he näkevät. Jokainen meistä kirjoittajista onkin törmännyt etnografisen kenttätöön aikana esimerkiksi opettajiin, jotka melko

voimakkaastikin haluavat suunnata katseemme tiettyihin oppilaisiin ja tiettyihin piirteisiin heissä:

Opettaja neuvoa minua menemään juttelemaan koulukuraattorin kanssa kertoen, kuinka monella oppilaalla (kuten Leevillä) on vaikeita asioita taustalla.

(Reetan kenttämuistiinpanot)

Tämä yllä kuvattu tapa jakaa oppilaita koskevaa taustatietoa on todennäköisesti ollut opettajan yritys johtaa tutkijaa "oikean tiedon" äärelle – arjen pinnasta kohti opettajan näkökulmasta määrittyvää syvällistä ymmärrystä. Tulkitsemme, että tällaisilla kommentailla opettajat haluavat viestittää, että se mitä näet (pinnalla), saattaa pettää, ja jotta todella ymmärtäisit mitä tapahtuu, tarvitset pääsyn (syvällä olevaan) taustatietoon. Samalla opettajat kutsuvat tutkijaa ulkoryhmäläisyydestä sisäpiiriin (Britzmann, 2000). Keskustellessamme tutkimuskokemuksistamme olemme huomanneet, että meillä kaikilla on sekä kenttätöön että analyysin aikana kehkeytyneitä levottomuuden tunteita, jopa häpeää siitä, olemmeko pettäneet tutkimukseemme osallistuneet opettajat. Tämä levottomuus tuntuu kumpuavan siitä, että emme välttämättä nostakaan tuloksiin juuri niitä asioita, joita opettajat pitivät keskeisimpinä ja toivoivat meidän ehkä "paljastavan". Vaikka olemme tietenkin kiinnostuneita siitä, mitä opettajat pitävät kiinnostavana, samaan aikaan tutkimuksen tapa kysyä ja käsitteellistää on usein erilainen kuin kentän toimijoilla.

Haastateltavat eivät siis tule haastatteluun tyhjältä pöydältä. Sen lisäksi, että heillä voi olla valmiiksi mietittynä asioita, joita haluavat tutkijan tietävän, he myös usein ennakoivat sitä, mitä haastattelussa tapahtuu. Vaikka oma metodologinen lähtökohdamme ei esimerkiksi tähdännyt terapia- tai ystävyyssuhteen kaltaiseen luottamuksellisuuteen, jotkut haastateltavat, kuten Eetu alla olevassa aineisto-otteessa, ovat verranneet haastattelua esimerkiksi terapiaan:

Anna-Maija: Me ollaan muuten aika pitkään puhuttu [naurahtaa] niin tässä on tullut taas niin paljon teemoja. Yli tunti, kohta tunti 20, niin onks sul jotain sellasii aiheita, mitä mä en oo sillee tajunnu kysyy tai jotain, mitä sä oisit halunnu vielä kertoa?

Eetu: Ei mulla oikein. Ei tuu ainakaan mieleen. Ei.

Anna-Maija: Tosi kiva kyl, kun taas ehit.

Eetu: Ei mitään. Tää on ihan hauska tälle kerran vuodes kertoo kuulumisii tai sillai itekin jotenkin, sit se on mun mielest tosi kivaa, et mä huomasin sen itekin kun kävin jossain (kuntoutusterapiassa) kerran kuussa, niin jotenkin tietyl taval se oli itelle jotenkin semmonen kuukauden puhdistautu-

minen tai tiäkkö semmonen, et sai vaan purkaa kaiken tai siis sillai käydä läpi kuluneen kuukauden tai sillai, niin se oli sillai tosi kiva. Et tääkin on tällai nyt on vuoden kertaus. Mitäköhän on tapahtunu [naurahtaa]?

(Eetun viides haastattelu)

Eetun haastattelukatkelmassa yllä tuli esiin, että hän ei pitänyt terapiankaltaisuutta kielteisenä asiana, kun taas Sharonin ja Tiinan oletukset siitä olivat toisenlaiset:

Sharon: Onks tää nyt niinku –

Tiina: Kysellääks tääl mitää törkeetä?

Reetta: No ei, ei tää oo semmonen, mut tavallaan sitä, että –

Tiina: Mut onks tää niinku psykiatri –

Reetta: Mitä?

Tiina: Ooksä psykiatri?

Reetta: En oo. En, kaikkee muuta. Siis mä oon kasvatustieteilijä.

Sharon: Mä en tykkää psykiatreist.

Reetta: Et tykkää?

Tiina: Ne on tyhmii.

Sharon: Niinku ne siis kirjottaa sust kaikkee mikä sust ittestäs ei pidä paik-
kansa.

Reetta: Ootsä käyny psykiatrilla?

Sharon: Oon.

Reetta: Missä?

Sharon: En mä muista enää. Joku ammatinvalintapsykologi.

Keskeinen osa haastattelutilanteen vuorovaikutuksellisuuden ja haastateltavien toimijuuden huomiointia on pysähtyä analysoimaan sitä, millaiset haastattelutilan-
netta koskevat odotukset ja tulkinnat ovat läsnä tilanteessa ja miten nämä vaikut-

tavat aineistoon. Esimerkiksi oletuksen terapeuttisuudesta haastattelua ohjaavana periaatteena voisi odottaa tarkoittavan sitä, että haastateltavat tulevat haastattelutilanteeseen syvälle luotaavan, avautumiseen pyrkivän keskustelun mielikuvan kutsumana. Yllä olevien esimerkkien rinnakkain tarkastelu haastaa tällaista tulkin-taa. Eetulle terapeuttisuus, *”puhdistautuminen”*, näyttäytyy tervetulleena, jopa seuranta-haastatteluissa tavoiteltavana mahdollisuutena asettua yhdessä katsomaan ja analysoimaan taakse jäänyttä vuotta ja aiempiakin haastatteluissa läpikäytyjä kokemuksia (ks. myös Käyhkö & Armila, 2022). Sharonille ja Tiinalle taas tulkinta terapeuttisuudesta synnytti vastarintaa, kieltäytymisen asetelmasta, jossa haas-tatteliija (mahdollisesti psykiatri) tekee heitä koskevia tulkintoja kysymättä heidän mielipidettään tästä tulkinnasta (*”mikä sust ittestäs ei pidä paikkansa”*). Kummas-sakin tilanteessa oletus terapeuttisuudesta vaikutti aineistoon – vaikka toki jälkim-mäisessä haastatteluohteessa Reetta yrittikin irrottautua tästä mielikuvasta ja tällä tavoin väistää vaikutelman. Haastatteluun tullaan siis tiettyjen kokemusten kans-sa ja nämä kokemukset muovaavat tavoitteita ja motiiveja osallistumiselle. Toisi-naan, kun oletukset eksplikoidaan, haastatteliija voi pyrkiä näitä oikomaan ja tätä kautta vaikuttamaan siihen, miten ne vaikuttavat aineistoon. Mutta usein tällaiset oletukset ja ne kokemukset, jotka oletuksia rakentavat, jäävät eksplikoimatta. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö oletuksia tällöin tarvitsisi haastattelutilanteessa ja analyysia tehtäessä huomioida. Päinvastoin tällöin herkkänä ja kuulolla oleminen on erityisen tärkeää.

Kuten yllä, haastateltavien omat kokemusmaailmat ovat läsnä haastattelutilan-teessa sitä kehystämässä. Haastateltavien kokemusmaailmat rakentavat odotuksia haastattelutilanteelle ja tällä tavoin myös ohjaavat sitä, mitä haastattelutilantees-sa tehdään. Haastateltavat asettuvat haastateltavan paikalle kertomaan omia nä-kemyksiään ja kokemuksiaan, joskus myös uskoutumaan. Ajattelemme odotusten usein selittyvän haastatteluyhteiskunnalla, eli sillä, että haastattelu vuorovaikutuk-sen muotona tulee yhteiskunnassamme usein tutuksi ja sen myötä haastateltavilla on käsitys siitä, mitä ja miten haastattelussa tehdään ja ollaan (Atkinson & Silver-man, 1997). Haastateltuamme erityisopetukseen osallistuneita oppilaita olemme kuitenkin päätyneet pohtimaan, että haastatteluvuorovaikutusta analysoitaessa on tarpeen huomioida myös muita vuorovaikutukseen vaikuttavia tekijöitä. Useita haastattelemiamme nuoria voisikin kutsua *”osaaviksi haastateltaviksi”*, jotka var-sin oma-aloitteisesti kertovat itsestään, koulunkäynnin haasteistaan tai diagnoo-seistaan ja tuottavat perusteluja erilaisille järjestelyille omalla koulutuspolullaan. Olemme päätyneet ajattelemaan, että heidän käsityksensä haastattelusta ovat ra-kentuneet erilaisissa kohtaamisissa ammattilaisten kanssa (lääkärit, kuraattorit, kuntoutuksen asiantuntijat jne.), joita he todennäköisesti ovat omalla polullaan aiemmin tavanneet. Nämä kohtaamiset ovat läsnä sekä odotuksina haastattelijan kiinnostuksenkohteista että haastateltavien omasta asemasta haastattelutilantees-sa.

Meille haastattelijoina tämä *”osaavuus”* ja sen kannattelemat odotukset voivat muodostua haasteeksi. Emme ajattele, että osaava puhe peittäisi alleen jonkin au-

tenttisemmän tarinan, vaan että tilanteessa olisi mahdollista tehdä tilaa myös toisenlaisille tarinoille. Kyse on myös valtasuhteista ja haastateltavien toimijuudesta. Yllä oleva keskustelu Sharonin ja Tiinan kanssa onkin mahdollista tulkita neuvotteluksi haastattelutilanteen raameista ja näiden määrittämistä valtasuhteista: kenellä on valta kysyä ja mitä (*“mitää törkeetä”*) ja kenellä valta tulkita (*“kirjottaa sust kaikkee”*). Tällainen neuvottelu ei todennäköisesti ollut mahdollinen heidän kohtaamisessaan psykologin kanssa.

Seuraava haastatteluote on Anna-Maijan lukion abivuonna Eetun kanssa toteuttamasta haastattelusta, joka tilanteena yllätti. Haastattelija ja haastateltava olivat tuttuja toisilleen etnografian ajalta, jolloin Eetua oli haastateltu jo kertaalleen. Esimerkin haastattelu näytti tarjoavan Eetulle tilan kääntää kerronnan suuntaa ja syvyyttä, kun suhteellisen kepeän, pääosin opiskelemista, ylioppilaskirjoituksia ja jatko-opintohakuja käsittelevän keskustelun rinnalle nostettiin vakavasävyisempi aihe:

Eetu: [...] Niin ne (leirikoulut) on ollu tosi kivoja, ja sit niiskin on tutustunu uusiin oppilaisiin ja saanu kavereita. Mut kuitenkin kyl tää sillein, mitä mä en jää kaipaa, on nää ihmiset.

Anna-Maija: Okei.

Eetu: Ihmisii mä en jää kaipaa, mut opettajia mä jään kaipaa.

Anna-Maija: Okei, no mitä niis ihmisissä on niinkun ollu sitten?

Eetu: No ne on sellasii ylimielisii, tai sellasii tosi, mä oon puhunu täst tosi monen kaa, meidän koululaisen kaa. Tai mun kaverin kaa. Niin meil on sillein, et täs koulussa on sillein, tai niinkun on nykyään tosi monessakin koulussa, on semmosii, kolme astetta. Ne on niinkun kasteja. Et parhaat, keskitaso ja ne paskaläjät siel pohjalla.

[...]

Anna-Maija: Toi on aika karuu

Eetu: Se on oikeesti, koska sekin, et itteni luokittelen siihen paskimpaan, en tiedä miksi. Mutta se, että ite kun kävelee välil täs käytävän ohi, niin kaikki lopettaa puhumisen ja kääntyy kattoo mua. Ja tuijottaa sillein pitkään.

(Eetun toinen haastattelu)

Vaikka tutkija irrottautuisi tavoitteesta sukeltaa haastattellessaan syvään päätyyn, voi tutkimuksen osallistuja kutsua tutkijan sinne. Näin haastattelutilanteet voivat

saada odottamattomia käänteitä. Yllä kuvatun haastattelun kulussa Eetu esitteli tutkijalle uuden teeman, jota voimme tulkita potentiaalisena oven avauksena syvemmälle hänen arkeensa (Tolonen & Palmu, 2007, ss. 99–100). Eetu lähti kertomaan lukion ilmapiiristä ja suosiohierarkioista, joista kertoi kyseisessä haastattelussa hyvin eri tavoin kuin aiemmin toteutetussa haastattelussaan. Haastattelutilanne ja etenkin toistuvissa pitkittäishaastatteluissa rakentuva haastattelusuhde voi luoda tilan, jossa halutaan kertoa vaikeista asioista omassa elämässä (ks. Käyhkö & Armila, 2020). Kysymys on tällöin myös tutkimuseettinen: osallistujalla on jokin motiivi, miksi hän haluaa osallistua kyseessä olevaan tutkimukseen, jokin tarina, jonka hän haluaa kertoa, ja kuuntelemalla sen tutkija tekee tilaa kuulluksi tulemiselle.

Paradoksaalista tässä on se, että vaikka tutkija ei pitäisi syvälle kaivautumista mielekkäänä pyrkimyksenä, voivat haastateltavat kuitenkin heittää sen syvän ja piilotetun vasten kasvoja. Kun piilossa olevia ja vakavia asioita tulee haastattelutilanteissa esiin, voi tutkija joutuakin toteamaan olevansa keinoton niiden äärellä.

Refleksiivinen ja itsekriittinen tutkija voi tällaisessa tilanteessa jäädä ajatustensa kanssa jumiin. Mikäli nostan syviä ja vaikeita aiheita tutkimuksessani esille, millä tavoin tutkimukseni eroaa iltapäivälehtimäisestä tirkistelystä, jos asioiden esiin tuominen ei kuitenkaan johda muutokseen? Ja miten aiheesta kirjoittaisi asettamatta haastateltavaa ikävään asemaan tai leimaamatta koulua esimerkiksi ”huonohenkiseksi” paikaksi (ks. myös Palmu & Tolonen, 2007, ss. 101–102)? Pidämmekin haastattelujen analyysin ja tulkintojen vaihetta hyvin keskeisenä kohtana arjen eriarvoisuuksista kiinnostuneen tutkijan työssä. On tärkeä tunnistaa tulkintoihin liittyvä painolasti: tekemämme tulkintakehikon rajausta suuntaa ja kaventaa katsettamme siinä, mitä haastatteluista näemme ja miten niitä tulkitsemme. Nämä tulkinnalliset valinnat siis myös muovaavat ymmärrystämme siitä, *mistä kerronta kertoo* (Mietola, 2007).

Läsnäolon ja arvostavan kuuntelemisen varaan rakentuvia haastatteluja kohti

Olemme tässä luvussa ottaneet tarkasteluun pinnan ja syvän metaforat, jotka ovat saaneet meidät jäsentelemään etnografisen ja elämäntutkimuksen mahdollisuuksia koulutussosiologisessa tiedontuotannossa etenkin eriarvoisuutta tutkittaessa. Dikotomia on lopulta hyvin hankala; pintaa ja syvää kun on vaikea erottaa toisistaan, ja erilaisissa haastattelututkimuksissa ne ovat monesti läsnä yhtä aikaa. Lisäksi pääsyä syvän äärelle ei aina ole tarjolla ja toisinaan taas pinnalla pysyteltäessä tutkimusprosessi voi sysätäkin syvään päätyyn. Ehdotamme, että tutkijoiden olisi hyvä työskennellä näiden metaforien taustalla vaikuttavien tutkimusta ja tietoa koskevien käsitysten kanssa tietoisesti tutkimuksen eri vaiheissa kysyen millaista tietoa tavoittelen ja miten tämä informoi tapaani tehdä tutkimusta. Esimerkiksi tutkimuksen suunnittelun vaiheessa tällainen pohdinta voi avata uu-

denlaisen näkökulman haastattelukohtaamisten suunnitteluun ja haastattelurunkojen laadintaan.

Vaikka etnografiassa ja elämänkulullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yhteisöissä ja haastateltavien kerronnassa rakentuvista kulttuurisista ja yksilöllisistä merkityksenannoista, tutkijat (me kirjoittajat mukaan lukien) tuntuvat kuitenkin usein toimivan kuin he olisivat kiinnostuneita jostakin muusta. Ikään kuin tehtävämme tutkijana olisi silti löytää, tavoittaa ja saada kiinni syvää ja autenttista aineistoa, jota analysoimalla pääsisimme käsiksi tutkimuskenttämme kätettyihin totuuksiin. Tämä monesti refleктоimatta jätetty halu paremmasta, syvällisemmästä ja autenttisemmasta aineistosta muokkaa tapoja, joilla tutkijat rakentavat suhteitaan kentällä, tuottavat aineistoaan ja myöhemmin kirjoittavat tutkimusartikkeleitaan. Tutkimusteksteissä tutkijat pyrkivät vakuuttamaan lukijansa tutkimuksen laadukkuudesta, ja tällöin usein vedotaan kenttätöön pituuteen, kentällä rakentuneiden suhteiden läheisyysasteeseen, haastattelujen määrään, laajuuksiin ja haastatteluissa kerrottujen asioiden syvyyteen. Syvälle sisälle pääseminen näyttäytyykin elämänkulullisessa ja etnografisessa tutkimuksessa keskeisenä ihanteena siitä huolimatta, että tätä ihannetta on pyritty haastamaan etnografisen tutkimuksen kentällä jo pitkään. Loppujen lopuksi salaisuudet ovat kuitenkin usein niitä, jotka olemme itse rajanneet ulos analyysistä, ja sen sijaan arjessa toistuvat ja tällaisina itsestään selvät käytännöt ja niiden saamat kulttuuriset merkitykset kussakin kontekstissa ovat tutkimuksen keskipisteessä.

Syvälle menemisen ja pinnalla pysyttelemisen metaforiin liittyy myös tulkintoja erilaisista tutkimuseettistä syvyyksistä. Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa on nostettu esiin läheisyyttä ja etäisyyttä koskevia tutkimuseettisiä kysymyksiä, jotka haastavat dikotomisista yksinkertaistuksista (esim. läheinen suhde on eettinen ja etäinen ei) ja peräänkuuluttavat tutkijalta jatkuvaa eettistä reflektiota (Coffey, 1999; Duncombe & Jessop, 2002; Tuori, 2009; Kallio ym., 2022). Nämä pätevät myös etnografisten ja elämänkulullisten haastattelujen kohdalla.

Joskus suhteet tutkimuksen aikana voivat muotoutua läheisen oloisiksi ja tutkimuksen osallistujilla voi olla paljonkin toiveita tutkijaa kohtaan. Ilman sen suurempia tutkijan pyrkimyksiä saada haastateltava avautumaan haastateltava voi kokea haluavansa kertoa jostakin painavasta tai vaikeasta asiasta. Olemme tutkijoina joutuneet myös tilanteisiin, joissa meidän on täytynyt etsiä apua haastateltavalle, kun kyse on ollut alaikäisistä lapsista ja heidän vaikeista kokemuksistaan. Emme tässä tekstissä kuitenkaan ole syventyneet siihen, miten tutkijan tulee näissä tilanteissa toimia, vaan olemme kehystäneet eettisen pohdintamme siihen, millaisten kysymysten äärelle tutkija tulee pysähtyneeksi haastatteluja tehdessään ja niitä analysoidessaan.

Kerimme lukumme lopussa vielä lankoja yhteen pohdiskellen, mitkä näemme keskeisimpinä elementteinä eettisesti kestäväälle ja mahdollisimman antoisalle tutkimussuhteelle ja -tilanteelle haastattelututkimuksessa, ja tarjoamme lukijalle joi-takin käytännöllisiä ehdotuksia tällaisen tutkimuksen edistämiseksi.

1) *Toimijuuden vahvistaminen eli terveisiä päättäjille*

Useiden toteuttamiemme etnografisten ja elämäntutkimuksellisten tutkimusprojektien myötä meille on vahvistunut käsitys siitä, että sellaiset kysymykset, joilla kurotaan kohti yhteiskunnallista vaikuttamista, oman äänen, toiveiden ja tarpeiden ulos tuomista, voivat herättää haastateltavissa innostusta ja luovaa ideointia. Tämä voi haastatteluaineistossa näkyä kriittisenä ja rikkaana kerrontana. Olemme esimerkiksi päättäneet haastattelumme kysymykseen, ”millaisia terveisiä haluaisit lähettää tämän maan päättäjille tai entisille opettajillesi tai meille tutkijoille?”. Vastaukset ovat myös avanneet meille näköaloja tutkimuksen osallistujien elämän ja arjen eri alueille: niihin asioihin, jotka ovat heille tärkeitä ja joiden eteen he toivoisivat tehtävän työtä. Lisäksi viimeistään näissä hetkissä olemme usein saaneet kiinni siitä, mitä osallistujat tutkimukseltamme odottavat ja mikä heitä on motivoinut osallistumaan tutkimukseemme.

2) *Vuorovaikutusta rakentavien käsitysten ja odotusten reflektoinnin merkitys haastattelutilanteessa ja aineistoa analysoitaessa*

Haastattelu on vuorovaikutustilanne, jossa haastateltava ja haastattelija rakentavat ymmärrystä tilanteesta ja toisistaan. Haastateltava kuulostelelee sitä, mistä tässä tutkimuksessa oikeastaan on kyse eli mitä kysymykset paljastavat haastattelijan ”perimmäisestä” kiinnostuksesta. Mutta hän on myös herkkänä sille, millainen mielikuva haastattelijalle hänestä muotoutuu. Haastattelija taas rakentaa ymmärrystä vähintäänkin siitä, miten haastateltava tulkitsee haastattelutilannetta – mistä ja miten tässä pitää ja voi puhua – ja pyrkii tilanteessa korjaamaan keskustelun suuntaa, jos hänen ja haastateltavan pyrkimykset ja näkemykset eivät kohta. Toki haastattelutilanteessa on olennaista tehdä tilaa myös haastateltavalle kertoa, mikä häntä on motivoinut osallistumaan. Tämä on eettisesti tärkeää, ja se mahdollistuu silloin, kun haastattelija hellittää omista onnistuneista haastattelua koskevista ennakkokäsityksistään. Tällöin mahdollistuu tila myös yllättäville tarinoille.

3) *Tilaa haastateltaville tulla kuulluksi ja haastattelijalle olla eettisesti kuullu*

Omat kokemuksemme etnografiasta ovat johtaneet meidät ajattelemaan, että etnografisen kenttätutkimuksen keskiössä on ihmistyö ja siihen kiinnittyvä tutkimuseettinen pohdinta. Kentällä ollessa sattuu ja tapahtuu, ja kaiken tämän keskellä tutkijalle ei jää aikaa murehtia aineiston laadukkuutta: seuraanko nyt juuri tutkimuskysymykseksi kannalta oikeita asioita ja ihmisiä? Kenttätutkimusta tehtäessä mennään tutkimusetiikka ja kentällä muodostuvat tutkimussuhteet edellä: huolehditaan siitä, että jatkossakin päästään tutkimuksen kannalta olennaisiin tilanteisiin ja ovien taakse, ja siitä, että toimitaan oikein. Näin toimien syntyy käyttökelpoista aineistoa. Aineistoa analysoitaessa voi sitten pohtia, miten aineiston analyysin avulla pääsee kiinni

niihin ilmiöihin, joita tutkimus koskee. Tätä lukua kirjoittaessamme päädyimmekin pohtimaan, voisiko myös haastatteluja tehdessä toimia saman ohjenuoran mukaisesti: haastateltaessa keskityttäisiin yhdessä oloon ja tutkimuksen osallistujille herkästi kuulolla olemiseen. Näin haastattelutilanteessa olennaiseksi muodostuvat puheenaiheiden ohella sanomisen tavat. Kerronnan, kuulluksi tulemisen ja kuuntelemisen analysointi onkin itse asiassa hyvin olennaista tutkimusaiheen tarkemman ymmärtämisen kannalta.

Lähteet

- Andrews, M., & Bamberg, M. (toim.). (2004). *Considering counter-narratives. Narrating, resisting, making sense*. John Benjamins Publishing.
- Atkinson, P., & Silverman, D. (1997). Kundera's immortality: The interview society and the invention of the self. *Qualitative Inquiry*, 3, 304–325. <https://doi.org/10.1177/107780049700300304>
- Bamberg, M. (2006). Stories: Big or small. Why do we care? *Narrative Inquiry*, 16(1), 139–147. <https://doi.org/10.1075/ni.16.1.18bam>
- Britzmann, D. P. (2000). The question of belief: Writing poststructural ethnography. Teoksessa E. Adams St. Pierre & W. Pillow (toim.), *Working the ruins: feminist poststructural theory and methods in education* (ss. 27–40). Routledge.
- Coffey, A. (1999). *The ethnographic self: Fieldwork and the representation of identity*. SAGE Publications.
- Delamont, S., & Atkinson, P. (1995). *Ethnographic engagements. Encounters with the familiar and strange*. Routledge.
- Denscombe, M. (2024). Decolonial research methodology: An assessment of the challenge to established practice. *International Journal of Social Research Methodology*, 1–10. <https://doi.org/10.1080/13645579.2024.2357558>
- Duncombe, J., & Jessop, J. (2002). 'Doing rapport' and the ethics of 'faking friendship'. Teoksessa M. Mauthner, M. Birch, J. Jessop & T. Miller (toim.), *Ethics in qualitative research* (ss. 108–122). SAGE Publications.
- Freeman, M. (2006). Life "on holiday"? In defense of big stories. *Narrative Inquiry*, 16(1), 131–138. <https://doi.org/10.1075/ni.16.1.17fre>
- Gubrium, J., & Holstein, J. (2012). Narrative practice and the transformation of interview subjectivity. Teoksessa J. Gubrium, J. Holstein, A. Marvasti & K. McKinney (toim.), *The Sage handbook of interview research: The complexity of the craft* (ss. 27–43). SAGE Publications.
- Helakorpi, J. (2020). *Innocence, Privilege and Responsibility: Power relations in policies and practices on Roma, Travellers and basic education in three Nordic countries* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6261-8>
- Helakorpi, J., Lappalainen, S., & Sahlström, F. (2019). Becoming tolerable: Subject constitution of Roma mediators in Finnish schools. *Intercultural Education*, 30(1), 51–67. <https://doi.org/10.1080/14675986.2018.1537671>
- Helakorpi, J., Mietola, R., & Niemi, A.-M. (2014). Tasa-arvoisten mahdollisuuksien vuoksi erillään? Erityisluokkien oppilaat koulun sosiaalisissa ja institutionaalisissa järjestyksissä. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen, P. Muranen, P. Känkäinen & M. Wrede-Jäntti (toim.), *Nuoruus toisin sanoen: Nuorten elinolot -vuosikirja 2014* (ss. 161–171). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Henderson, S., Holland, J., McGrellis, S., Sharpe, S., & Thomson, R. (2007). *Inventing adulthoods: A biographical approach to youth transitions*. SAGE Publications.

- Heyl, B. S. (2001). Ethnographic interviewing. Teoksessa P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland & L. Lofland (toim.), *Handbook of ethnography* (ss. 369–383). SAGE Publications.
- Hyvärinen, M. (2017). Haastattelun maailma. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvaara (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (ss. 11–45). Vastapaino.
- Jackson, A. Y. (2009). 'What am I doing when I speak of this present?' Voice, power and desire in truth-telling. Teoksessa A. Y. Jackson & L. A. Mazzei (toim.), *Voice in qualitative inquiry* (ss. 165–174). Routledge.
- Jackson, A. Y., & Mazzei, L. (2013). Plugging one text into another: Thinking with theory in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 19(4), 261–271. <https://doi.org/10.1177/1077800412471510>
- Jokinen, A., Huttunen, L., & Kulmala, A. (toim.). (2004). *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus.
- Juhila, K. (2012). Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit* (ss. 175–226). Vastapaino. <https://doi.org/10.61201/tup.746>
- Kulmala, M., Spišák, S., & Venäläinen, S. (toim.). (2023). *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>
- Käyhkö, M., & Armila, P. (2022). "Tasasen paskaa kuuluu": Elämänongelmien kirjoa kehkeytyvässä aikuisuudessa. *Aikuiskasvatus*, 42(4), 270–285. <https://doi.org/10.33336/aik.122114>
- Lahelma, E. (2003). Koulutusteiden risteysasemilla: Pysyvyyksiä ja muutoksia nuorten suunnitelmissa. *Kasvatus*, 34(3), 230–242.
- Lappalainen, S. (2007). Rajamaalla. Etnografinen tarina kenttätöystä lasten parissa. Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus* (ss. 65–88). Vastapaino.
- Lather, P. (1994). Fertile obsession. Validity after poststructuralism. Teoksessa A. Gitlin (toim.), *Power and method. Political activism and educational research* (ss. 36–59). Routledge.
- Matthiessen, N. (2020). A question of access: Metaphors of the field. *Ethnography and Education*, 15(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/17457823.2018.1493696>
- Mietola, R. (2007). Etnografisesta haastattelusta etnografiseen analyysiin. Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus* (ss. 151–176). Vastapaino.
- Niemi, A.-M. (2024). Assemblages of well-being and belonging in young adults' life-historical narrations: experiences from education and the labour market. *Journal of Youth Studies*. <https://doi.org/10.1080/13676261.2024.2370248>
- Niemi, A.-M., Mietola, R., & Helakorpi, J. (2022). Suomalaisen elämäntutkimuksen moninaisuus ja moniäänisyys. *Nuorisotutkimus*, 3, 1–4.
- Niemi, A.-M., Mietola, R., & Helakorpi, J. (2010). *Erityisluokka elämäntutkimuksessa. Selvitys peruskoulussa erityisluokalla opiskelleiden vammaisten, romaniväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäkokemuksista*.

- Sisäasiainministeriön julkaisuja 1/2010. Sisäasiainministeriö. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-491-550-2>
- Niska, M., Venäläinen, S., Olakivi, A., & Cañada, J. A. (toim.). (2024). *Sosiaalinen konstruktionismi: Miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista*. Vastapaino. <https://doi.org/10.58181/VP9789523970458>
- Oinas, E. (2001). *Making sense of the teenage body: Sociological perspectives on girls, changing bodies and knowledge* [Väitöskirja, Åbo Akademi]. Åbo Akademi University Press.
- Oinas, E. (2004). Haastattelu: Kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa M. Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta* (ss. 208–228). Vastapaino.
- Paju, E., Salo, U.-M., Guttorm, H., Hohti, R., Lappalainen, S., Mietola, R., & Niemi, A.-M. (2014). Feministinen etnografia: tietämistä ja tutkimista kasvatuksen kentillä. *Sukupuolentutkimus*, 27(4), 30–41.
- Popoviciu, L., Haywood, C., & Mac an Ghaill, M. (2006). The promise of post-structuralist methodology: Ethnographic representation of education and masculinity. *Ethnography and Education*, 1(3), 393–412. <https://doi.org/10.1080/17457820600836871>
- Riessman, K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. SAGE Publications.
- Suoninen, E. (2012). Identiteettien rakentuminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri ja moraali* (ss. 89–130). Vastapaino.
- Salo, U.-M. (1999). *Ylös tiedon ja taidon ylämäkeä. Tutkielma koulun maailmoista ja järjestyksistä* [Väitöskirja, Lapin yliopisto]. Acta Universitas Lapponiensis 24. Lapin yliopisto.
- Sacks, H. (1984). On doing “being ordinary”. Teoksessa J. M. Atkinson & J. Heritage (toim.), *Structures of social action: Studies in conversation analysis* (ss. 413–429). Cambridge University Press.
- Tamboukou, M. (2008). A Foucauldian approach to narratives. Teoksessa M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (toim.), *Doing narrative research* (ss. 102–120). SAGE Publications.
- Tolonen, T. (2001). *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolen arkiset järjestykset*. Vastapaino.
- Tolonen, T., & Palmu, T. (2007). Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus* (ss. 89–112). Vastapaino.
- Tuori, S. (2009). *The politics of multicultural encounters: Feminist postcolonial perspectives* [Väitöskirja, Åbo Akademi]. Doria. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-481-4>
- Vehkalahti, K., Aapola-Kari, S., & Armila, P. (toim.). (2023). *Sata nuorta, sata polkua aikuisuuteen. Laadullinen seurantalutkimus Nuoret ajassa*. Nuorisotutkimusseura.
- Weedon, C. (1987). *Feminist practice and poststructuralist theory*. Blackwell Publishers.
- Weedon, C. (2004). *Identity and culture*. Open University Press.